(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

५७२ सर्वोच्च न्यायालय अहवाल [१९५३]

गया इलेक्ट्रिक सप्लाय कंपनी, लिमिटेड.

विरुद्ध

बिहार सरकार

३ फेब्रुवारी १९५३

[न्या. मेहरचंद महाजन, न्या. दास आणि न्या. गुलाम हसन]

भारतीय लवाद कायदा (१९४० चा दहावा), कलम ३४ - लवाद कलम असलेला करार - एका पक्षाकडून करार आणि खटला रद्द करणे-दाव्याला स्थगिती देण्यासाठी अर्ज - लवाद खंडाची व्याप्ती - खंडाची रचना.

जर लवादाचा करार व्यापक आणि सर्वसमावेशक असेल आणि कराराच्या संदर्भात किंवा करारातील कोणत्याही तरतुदीच्या संदर्भात किंवा त्यातून उद्भवणाऱ्या कोणत्याही गोष्टीच्या संदर्भात पक्षकारांमधील मधील कोणताही वाद समाविष्ट असेल आणि पक्षकारांपैकी एखादा करार टाळण्याचा प्रयत्न करत असेल, तर कराराच्या अटींमधूनच कराराचे टाळणे उद्भवले तर हा वाद लवादाकडे निर्देशित केला जातो. तथापि, जिथे पक्षकार कराराच्या बाहेरील कारणांमुळे करार टाळण्याचा प्रयत्न करत असेल, तर लवाद खंडाचा अवलंब केला जाऊ शकत

नाही कारण तो कराराच्या इतर अटींसह जातो. दुसऱ्या शब्दांत, एखादा पक्षकार तो नाकारण्यासाठी कराराच्या मुदतीवर अवलंबून राहू शकत नाही आणि लवाद खंड लागू होऊ नये असे म्हणू शकत नाही.

तथापि, जेथे लवादाचे कलम इतके सर्वसमावेशक नाही आणि “कोणत्याही कराराच्या संदर्भात" किंवा "त्यातून उद्भवणाऱ्या एखाद्या गोष्टीच्या संदर्भात" अशा व्यापक भाषेत मसुदा तयार केलेला नसेल, तर तो प्रस्ताव योग्य ठरत नाही. लवाद कलम हा करारातील पक्षकारांनी मान्य केलेले लेखी निवेदन आहे आणि लवादासाठी प्रत्येक लेखी निवेदन त्याच्या भाषेनुसार आणि ज्या परिस्थितीत केले गेले आहे त्या पार्श्वभूमीवर विचारात घेतले जाणे आवश्यक आहे.

बिहार सरकार आणि ज्या वीजपुरवठा कंपनीचा परवाना राज्याने रद्द केला होता, त्या वीजपुरवठा कंपनीमध्ये निर्माण झालेले वाद एका कराराद्वारे निकाली काढण्यात आले, ज्यामध्ये राज्याने ५ लाख रुपयांची आगाऊ रक्कम द्यावी, आणि कंपनीने उपक्रम राज्य सरकारकडे सोपवावे अशी तरतूद होती. या उपक्रमाचे मूल्य ३ महिन्यांच्या आत निश्चित करायचे होते आणि सरकारी मूल्यांकनाप्रमाणे कंपनीला ५ लाखांपेक्षा जास्त पैसे देणे बाकी आढळले तर ते कंपनीला दिले जातील आणि जर मूल्यांकन ५ लाखांपेक्षा कमी असेल तर कंपनीला मिळालेली अतिरिक्त रक्कम परत केली जाईल. करारामध्ये एक लवाद कलम जे खालीलप्रमाणे होते : सरकारने केलेल्या मूल्यांकनाबाबत आणि कंपनीने केलेल्या मूल्यांकनाबाबत पक्षकारांमध्ये कोणताही फरक किंवा मतभेद असल्यास आणि कंपनीने केलेल्या २०% टक्के अतिरिक्त नुकसानभरपाईच्या दाव्यासह असा कोणताही फरक किंवा वाद

आल्यास तो लवादाकडे पाठवला जाईल. मूल्यांकन करण्यात राज्य सरकार अपयशी ठरल्याचा आरोप करत कंपनीने राज्या सरकार विरुद्ध दावा दाखल केला, निश्चित केलेल्या वेळेच्या आत मूल्यांकन करण्यात आणि अतिरिक्त रक्कम भरण्यासाठी आणि करारात वेळ महत्वाची असल्याने, त्यांनी करार रद्द केला होता, उपक्रम त्यांचा असल्याचे जाहीर करण्यासाठी, नुकसानभरपाईसाठी आणि न्यायालय धारक नियुक्तीसाठी विनंती केली होती. राज्य सरकारने लवाद कायद्याच्या कलम ३४ खाली खटल्याला स्थगिती देण्यासाठी अर्ज केला.

असे मानले जाते की, लवाद खंडाची व्याप्ती खूप संकुचित होती; त्याने मात्र शुद्ध आणि सोप्या उपक्रमाच्या मूल्यांकनाच्या प्रश्नावर लवादाला अधिकारक्षेत्र प्रदान केले होते. कराराच्या उल्लंघनाशी किंवा त्याच्या रद्दबातलपणाशी संबंधित प्रश्न खंडाच्या व्याप्तीच्या बाहेर होते आणि कलम ३४ खाली दाव्याला स्थगिती देता आली नाही.

हेमन विरुद्ध डार्विन्स मर्यादित ([१९४२] ए. सी. ३५६) संदर्भित केले.

हरिनगर साखर कारखाना मर्यादित विरुद्ध स्कोडा (इंडिया) मर्यादित. (ए. आय. आर. १९४८कोल. २३०) आणि गव्हर्नर-जनरल इन कौन्सिल विरुद्ध असोसिएटेड लाइव्हस्टॉक फार्म लिमिटेड ([१९३७] ४१ सी. डब्ल्यू. एन. ५६३) उल्लेख केला.

दिवाणी अपील अधिकारता : दिवाणी अपील क्रमांक १७५/१९५१.

गया येथील अतिरिक्त उप-न्यायाधीश (द्वितीय) यांच्या न्यायालयाने दिनांक १८ डिसेंबर, १९५० रोजी च्या शीर्षक दावा क्रमांक ४७/१९५० केलेल्या आदेशातून उद्भवलेले पटना

येथील उच्च न्यायालयाच्या किरकोळ अपील क्रमांक १९/१९५१ मधील (न्या. रामास्वामी आणि न्या. राय) यांच्या ३० मार्च, १९५१ रोजीच्या आदेश आणि हुकूमनाम्यावरुन विशेष परवानगीद्वारे अपील .

अपीलकर्त्यासाठी एन. सी. चॅटर्जी (त्यांच्यासोबत रामेश्वर नाथ).

उत्तरवादीकडून भारताचे महान्यायवादी एम. सी. सेतलवाड आणि बिहारचे महाधिवक्ता महाबीर प्रसाद (त्यांच्यासोबत एच. जे. उमरिगर).

३ फेब्रुवारी १९५३. न्यायालयाचा न्या. महाजन यांच्याद्वारे पारीत न्यायनिर्णय -

विशेष परवानगीद्वारे केलेले हे अपील बिहार सरकारने दिनांक २८ सप्टेंबर १९५० रोजी कंपनीने दाखल केलेल्या खटल्यातील कार्यवाहीला स्थगिती देण्यासाठी गया विद्युत पुरवठा कंपनीविरुद्ध भारतीय लवाद कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत केलेल्या अर्जातून उद्भवते. या चौकशीशी संबंधित तथ्ये अशी आहेत.

गया शहराला वीज उर्जेचा पुरवठा करण्याचा परवाना खंडेलवाल यांनी भारतीय वीज कायदा १९१० अंतर्गत १९२८ मध्ये मिळवला होता. सरकारच्या आवश्यक मंजुरीनंतर १९३२ मध्ये परवाना कंपनीला हस्तांतरित करण्यात आला. २३ जून १९४९ रोजीच्या अधिसूचनेनुसार, सरकारने ९ जुलै १९४९ पासून परवाना रद्द केला. त्यानंतर कंपनीने परवाना रद्द करणे हे मनमानी, चुकीच्या हेतूचे आणि अधिकारबाह्य असल्याचे जाहीर करण्यासाठी राज्य सरकार विरुद्ध दावा दाखल केला. वाद मिटवण्यासाठी कंपनी आणि राज्य सरकार यांच्यात दावा

प्रलंबित असताना वाटाघाटी सुरू झाल्या आणि शेवटी २८ऑक्टोबर १९४९ रोजी त्यांच्यात एक करारनामा झाला. करारनामा आणि त्यात उल्लेख केलेल्या पत्रव्यवहाराचा परिणाम लक्षणीयरीत्या खालीलप्रमाणे होता :

(अ) कंपनी दिनांक २५ ऑक्टोबर १९४९ रोजी दावा क्रमांक ५८/१९४९ बिनशर्त मागे घेईल.

(ब) दावा मागे घेतल्यानंतर तीन दिवसांच्या आत बिहार राज्य सरकार कंपनीला पाच लाख रुपयांची आगाऊ रक्कम देईल आणि त्याच वेळी कंपनी औपचारिकपणे उपक्रमाचा ताबा सरकारच्या अधिकृत अधिकाऱ्याकडे सुपूर्द करेल.

(क) उपक्रम ताब्यात घेतल्यानंतर तीन महिन्यांच्या आत दोन्ही पक्षकार आपापले संबंधित मूल्यांकन करतील आणि सरकारी मूल्यांकनाप्रमाणे कंपनीला देय असलेली कोणतीही शिल्लक रक्कम कंपनीला दिली जाईल आणि जर कंपनीला जादा रक्कम दिली गेली असेल, तर कंपनीला पाच लाख रुपयांची खात्यात देय रक्कम म्हणून दिलेली अतिरिक्त रक्कम सरकारला परत केली जाईल.

(ड) मूल्यांकनानंतर देय असल्याचे आढळणाऱ्या शिल्लक रक्कम भरण्याबाबत दोन्ही पक्षकारांमध्ये कोणताही मतभेद किंवा वाद असेल तर, असा वाद एकल लवादाच्या एकमेव लवादाकडे सादर केला जाईल, जो विभागीय आयुक्ताच्या बरोबरीचा किंवा त्यापेक्षा जास्त दर्जाचा प्रांतीय सरकारचा उच्च सरकारी अधिकारी असावा आणि त्याचा निर्णय दोन्ही पक्षकारांसाठी बंधनकारक आणि अंतिम असेल.

लवाद खंड १३ ऑक्टोबर १९४९ च्या पत्रात समाविष्ट आहे आणि कंपनीने १७ऑक्टोबर १९४९ च्या पत्रान्वये ते लक्षणीय प्रमाणात स्वीकारले होते. ते राज्य सरकारने कलम ३४ अंतर्गत त्याच्या अर्जात नमूद केल्यानुसार ते खालीलप्रमाणे आहे :-

“सरकारने केलेले मूल्यांकन आणि कंपनीने केलेले मूल्यांकन याबाबतीत पक्षकारांमधील मतभेद किंवा वादाच्या बाबतीत, असे मतभेद किंवा विवाद २०%च्या अतिरिक्त भरपाईच्या दाव्यासह लवादाकडे पाठविला जाईल. ”

कराराच्या अनुषंगाने उत्तरवादीने २८ ऑक्टोबर १९४९ रोजी उपक्रमाचा ताबा घेतला आणि कंपनीला पाच लाख रुपये देखील दिले.

१९ जानेवारी १९५० रोजी कंपनीने मालमत्तेचे मूल्यांकन रक्कम रुपये २२,०६,०७२/- होत असलेबाबत बिहारच्या मुख्य विद्युत अभियंत्याला मूल्यांकन विवरण पाठवले. मुख्य विद्युत अभियंत्याने कंपनीचे २२ लाखांचे मूल्यांकन विलक्षण असल्याचे सांगितले आणि सांगितले की साधारण मूल्यांकनानुसार ही रक्कम अंदाजे पाच लाख असेल आणि कंपनीने प्रकल्प आणि यंत्रसामुग्रीची तपशीलवार माहिती सादर केल्यानंतर अंतिम मूल्यांकन निश्चित केले जाईल. कंपनीने अधिक तपशील देण्यास नकार दिला आणि सांगितले की कराराचा कालावधी महत्त्वाचा भाग आहे आणि तो २८ जानेवारीपासून १५ फेब्रुवारी १९५० पर्यंत वाढवला जाईल. ६ एप्रिल १९५० रोजी मुख्य विद्युत अभियंत्याने कळवले की मूल्यांकन रु. ५,५६,२२१ /- आहे. या पत्राला कोणतेही उत्तर मिळाले नाही आणि राज्य सरकारने कंपनीला कळवले की मूल्यांकनाशी संबंधित तफावत आणि वाद निर्माण झाल्यामुळे, या वादाचा निर्णय

घेण्यासाठी श्री. एम. एस. राव, आय. सी. एस. यांची एकमेव लवाद म्हणून नियुक्ती केली जात आहे.

२८ सप्टेंबर १९५० रोजी, कंपनीने दिवाणी प्रक्रिया संहिता कलम ८० अंतर्गत आवश्यक नोटीस पाठवल्यानंतर, स्थगितीसाठी दावा दाखल केला. दाव्यात असा आरोप करण्यात आला होता की, राज्य सरकार त्याचे मूल्यांकन करण्यात आणि कंपनीला १५ मार्च, १९५० पर्यंत पैसे देण्यास अपयशी ठरले, दुर्लक्ष केले आणि त्यांनी कराराचे उल्लंघन केले आणि यामुळे कंपनीने करार रद्द केला होता आणि या उल्लंघनामुळे राज्याने आगाऊ म्हणून दिलेली पाच लाखांची रक्कम कंपनीने जप्त केली. कंपनीने इतर गोष्टींबरोबरच ते विद्युत उपक्रमाचे मालक आहेत असे जाहीर होऊन मिळणेसाठी, नुकसानभरपाईसाठी, न्यायालय धारकाची नियुक्ती करण्यासाठी आणि मनाई आदेशासाठी विनंती केली. ९ ऑक्टोबर १९५० रोजी राज्य सरकारने भारतीय लवाद कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत सदरचा अर्ज दाखल केला. त्यात असे म्हटले गेले होते की कंपनीने अप्रामाणिक आणि दुर्भावनापूर्ण हेतूने आणि लवाद कलम प्रकरणाचा निर्णय टाळण्यासाठी चुकीच्या आणि खोट्या दाव्यांवर दाखल केला आहे, लवाद करार अजूनही अस्तित्वात आहे आणि वैध आहे आणि पक्षकारांवर बंधनकारक आहे आणि कंपनीने दावा केल्याप्रमाणे तो रद्द केला गेला आहे असे मानले जाऊ शकत नाही, दाव्यात सांगितल्याप्रमाणे कारवाईचे कारण कराराचे पालन न करणे हे आहे आणि तो कराराशी संबंधित आहे आणि लवादाच्या खंडांतर्गत येतो आणि राज्य सरकार लवादाद्वारे विवाद सोडवण्यास तयार आणि इच्छुक आहे. कंपनीने दुर्भावनापूर्ण दावे फेटाळले आणि लवाद खंड आता अस्तित्वात नाही

आणि ते अस्तित्वात आहे असे गृहीत धरूनही दावा कोणत्याही प्रकारे त्याच्याशी संबंधित नाही, त्यामुळे दावा स्थगित करू नये असा युक्तिवाद केला.

दुय्यम न्यायाधीशांनी असा निर्णय दिला की सदर दावा हा कोणतेही प्रकरण संदर्भित करण्यास सहमती झाल्या संदर्भात नाही आणि न्यायालयाला या प्रकरणाला स्थगिती देण्याची अधिकारता नाही. परिणामी, स्थगितीचा अर्ज फेटाळण्यात आला. या आदेशाविरोधात राज्य सरकारने उच्च न्यायालयात अपील दाखल केला होता. उच्च न्यायालयाने असे मत मांडले की दाव्यातील वाद हा करारातून उद्भवला होता किंवा त्याच्या संदर्भात होता आणि दाव्यातील प्रश्न थेट लवाद खंडाच्या कक्षेत होता. या न्यायालयाच्या दिनांक २२ मे १९५१ रोजीच्या आदेशानुसार, कंपनीला घटनेच्या अनुच्छेद १३६(१) अंतर्गत विशेष परवानगी देण्यात आली.

भारतीय लवाद कायद्याचे कलम ३४ पुढीलप्रमाणे आहे.

"जेथे लवादाचा कोणताही पक्षकार....., कराराच्या इतर कोणत्याही पक्षकाराविरुद्ध, संदर्भित करण्यासाठी मान्य झालेल्या कोणत्याही प्रकरणाच्या संदर्भात कोणतीही कायदेशीर कारवाई करतो....., तेथे अशा कायदेशीर कार्यवाहीचा कोणताही पक्षकाराने , ज्या न्यायालयीन प्राधिकरणासमोर कामकाजाला स्थगिती देण्यासाठी प्रकरण प्रलंबित आहे, त्या न्यायालयीन प्राधिकरणाला अर्ज करावा आणि लवादाच्या करारानुसार प्रकरण का संदर्भित केले जाऊ नये आणि ज्या वेळी कार्यवाही सुरू झाली त्या वेळी अर्जदार तयार होता आणि अजूनही आहे, लवादाच्या योग्य आचरणासाठी आवश्यक असलेल्या सर्व गोष्टी करण्यास

तयार आणि इच्छुक होता, असे समाधान झाल्यास, असे प्राधिकरण कार्यवाहीला स्थगिती देण्याचा आदेश देऊ शकते.

या कलमाच्या भाषेतून हे अगदी स्पष्ट आहे की, ज्या कायदेशीर कारवाईला स्थगिती देण्याचा प्रयत्न केला जात आहे ती अशा प्रकरणाच्या संदर्भात असली पाहिजे ज्याला संदर्भित करण्यास पक्षकारांनी सहमती दर्शविली आहे आणि जी लवाद कराराच्या कक्षेत येते. तथापि, जेव्हा सादरीकरणाच्या बाहेर असलेल्या प्रकरणाबाबत दावा दाखल केला जातो, तेव्हा न्यायालय स्थगिती नाकारण्यास बांधील असते. व्हिसकाउंट सायमन एल. सी. यांच्या शब्दात हेमन विरुद्ध डार्विन्स लिमिटेड ([1]), एखादा वाद लवादाच्या खंडांतर्गत येतो की नाही या प्रश्नाचे उत्तर (अ) वाद काय आहे आणि (ब) लवाद खंडा मध्ये कोणते वाद समाविष्टत आहे यावर अवलंबून असते. जर लवादाचा करार व्यापक आणि सर्वसमावेशक असेल आणि कराराच्या "संदर्भात" पक्षकारांमधील मधील कोणताही विवाद किंवा करारातील कोणत्याही तरतुदीच्या संदर्भात किंवा त्यातून उद्भवणाऱ्या कोणत्याही गोष्टीच्या संदर्भात पक्षकारांमधील कोणताही वाद समाविष्ट असेल आणि पक्षकारांपैकीएखादा करार टाळण्याचा प्रयत्न करत असेल, जर कराराच्या अटींमधूनच कराराचे टाळणे उद्भवले तर हा वाद लवादाकडे निर्देशित केला जाऊ शकतो. तथापि, पक्षकार ज्या करार बाहेरील कारणांमुळे तो टाळण्याचा प्रयत्न करत असेल, तर लवाद खंडाचा अवलंब केला जाऊ शकत नाही कारण तो कराराच्या इतर अटींसह जातो. दुसऱ्या शब्दांत, एखादा पक्षकार तो नाकारण्यासाठी कराराच्या मुदतीवर अवलंबून राहू शकत नाही आणि तरीही लवाद खंड लागू होऊ नये असे म्हणू शकत नाही. जर तो एखाद्या करारावर

1(१९४२) ए. सी. ३५६

अवलंबून असेल तर त्याने सर्व उद्देशांसाठीत्यावर अवलंबून रहायला लागेल. तथापि, जेथे, लवादाचे खंड इतके सर्वसमावेशक नाही आणि कोणत्याही कराराच्या "संदर्भात" किंवा "त्यातून उद्भवणाऱ्या एखाद्या गोष्टीच्या संदर्भात" अशा व्यापक भाषेत मसुदा तयार केलेला नसेल, जसे हाऊस ऑफ लॉर्डस खटल्यात केले गेले होते, तर तो प्रस्ताव योग्य ठरत नाही. लवाद खंड हा करारातील पक्षकारांनी मान्य केलेले लेखी सादरीकरण आहे आणि लवादासाठी प्रत्येक लेखी सादरीकरण त्याच्या भाषेनुसार आणि ज्या परिस्थितीत केले गेले आहे त्या पार्श्वभूमीवर विचारात घेतले जाणे आवश्यक आहे.

आता पहिल्या प्रश्नाच्या संदर्भात, म्हणजे सध्याचा वाद कशाबद्दल आहे, याचे उत्तर दाव्याच्या १४ ते १७ परिच्छेदांमधून मिळवायचे आहे. त्यामध्ये असे कथन केले आहे की, बिहार सरकारने कराराचा भंग केला आणि उपक्रमाचे मूल्यांकन करण्यात तसेच नुकसानभरपाईची शिल्लक रक्कम देण्यात अपयशी ठरले, जेथे वेळ हीच कराराचा महत्त्वाचा भाग होती, मूलतः निश्चित केलेल्या वेळेत किंवा विस्तारित वेळेत मूल्यांकन पूर्ण करण्यात उत्तरवादी उत्तरवादीअपयशी ठरला आणि त्याने दुर्लक्ष केले, आणि कराराच्या उल्लंघनाच्या कारणास्तव वादीने करार रद्द केला आणि पाच लाख रुपयांची रक्कम जप्त केली आणि तो त्याच्या मालमत्तेच्या वापरापासून चुकीच्या पद्धतीने वंचित ठेवल्याबद्दल भरपाईसाठी पात्र आहे. उपक्रमाच्या मूल्यांकनासाठी किंवा उपक्रमाच्या कोणत्याही नुकसानभरपाईसाठी दाव्यात कोणताही दावा करण्यात आलेला नाही; दुसरीकडे, खटल्यातील दावा लवाद खंड असलेल्या कराराच्या रद्दबातलपणावर आणि त्या कराराचे उल्लंघन करण्यावर आधारित आहे.

या अशा बाबी आहेत ज्या करारातून उद्भवल्या आहेत असे म्हटले जाऊ शकते आणि जर लवाद खंड व्यापकपणे शब्दबद्ध केला असेल आणि असे नमूद केले असेल की करारामुळे उद्भवणारे सर्व विवाद लवादाकडे पाठवले जातील, तेव्हा कदाचित असे म्हणता येईल की खटल्याची व्याप्ती लवादाच्या खंडाच्या कक्षेत आहे, परंतु येथे खंड वेगळ्या शब्दात आहे.

येथे खंड असा आहे की, अशी शिल्लक रक्कम जी मूल्यांकना नंतर देय आढळू शकते त्याच्या देयकावरून पक्षकारांमध्ये काही मतभेद किंवा वाद निर्माण झाल्यास विवाद एकल लवादाच्या एकमेव लवादाकडे सादर केला जाईल. कराराची योजना आहे की, सरकारने उपक्रम ताब्यात घेतल्यानंतर भारतीय वीज कायद्यात नमूद केल्यानुसार तीन महिन्यांच्या आत मूल्यांकन करायचे होते आणि सरकारी मूल्यांकनाप्रमाणे कंपनीला देय असलेली शिल्लक रक्कम सरकारने द्यायची होती आणि कंपनीला अतिरिक्त रक्कम दिल्यास, परिच्छेद १ मध्ये नमूद केलेले कंपनीला दिलेले "खात्यावरील देय" पाच लाख रुपये जास्तीचे पैसे सरकारला परत करायचे होते. सरकारने केलेल्या मूल्यांकनाबाबत आणि कंपनीने केलेल्या मूल्यांकनाबाबत पक्षकारांमध्ये काही मतभेद असल्यास, असा फरक किंवा विवाद, वीस टक्के अतिरिक्त नुकसानभरपाईच्या दाव्यासह असा वाद किंवा मतभेद लवादाकडे पाठवायचे होते. या लवाद खंडाची व्याप्ती अतिशय संकुचित आहे. हे मात्र शुद्ध आणि सोप्या उपक्रमाच्या मूल्यांकनाच्या प्रश्नावर लवादाला अधिकारता प्रदान करते आणि करारामुळे किंवा त्याच्या संदर्भात उद्भवणारे सर्व वाद लवादाद्वारे निश्चित केले जातील असे म्हणत नाही. कराराच्या उल्लंघनाशी किंवा त्याच्या रद्दबातलपणाशी संबंधित प्रश्न खंडाच्या व्याप्तीच्या बाहेर होते. वेळ हा कराराचा

महत्वाचा भाग आहे असा दावा करणे वादी ला न्याय्य होते की नाही आणि राज्य सरकारने निर्धारित वेळेत मूल्यांकन न करून कराराचे उल्लंघन केले आहे की नाही, या मुद्यांवर निर्णय घेण्याचे अधिकार या खंडाद्वारे लवादाला देण्यात आलेले नाहीत. हे खंड त्यामुळे, कंपनीच्या "मला दाखवा की मी दावा विषय लवादाकडे पाठविण्यास सहमती दर्शविली आहे." या प्रश्नाला उत्तर नाही. करारातील या खंडा व्यतिरिक्त असे काहीही नाही जे न्यायालयाला वादीच्या दाव्याचा निर्णय घेण्याच्या त्याच्या अधिकारतेपासून वंचित ठेवू शकेल.

न्यायमूर्ती रामास्वामी, ज्यांच्याशी न्यायमूर्ती राय यांनी सहमती दर्शवली, त्यांनी असे मत मांडले की, कराराच्या अटी आणि पत्रव्यवहाराचा अभ्यास केल्यावर असे दिसून आले की नुकसान भरपाईची रक्कम तीन महिन्यांच्या कालावधीत दिली जावी अशी कोणतीही अट घालण्यात आलेली नाही आणि त्याउलट, लवादाने निवाडा दिल्यानंतरच सरकार नुकसानभरपाईचे पैसे देईल, असा पक्षकारांचा हेतू होता. आता हाच मुद्दा या दावाच्या वाद मुद्दा असेल आणि कलम ३४ अंतर्गतच्या या चौकशीत हा मुद्दा विचारात घेण्यात आणि निर्णय देण्यात विद्वान न्यायाधीशांची चूक झाली. याचिकेतील वादीच्या युक्तिवादाची वैधता या कलमांतर्गत अधिकारतेचा वापर करणाऱ्या त्या न्यायालयाद्वारे तपासली जाऊ शकत नाही कारण त्याचे कार्य अतिशय मर्यादित आहे. अशा प्रकरणांमध्ये निर्णय घेण्याजोगा एकमेव मुद्दा म्हणजे जो दावा केला जातो - मग तो चांगला असो, वाईट असो किंवा उदासीन असो, तो लवादाकडे सादर करण्याच्या कक्षेत येतो. असे असू शकते की वादीचा दावा क्षुल्लक आणि त्रासदायक होता हे उत्तरवादी योग्य न्यायाधिकरणाचे समाधान करू शकेल अशी कारणे असू

शकतात, परंतु मोनरो विरुद्ध बोगनोर अर्बन कौन्सिल ([१]) मध्ये बँक्स एल. जे. ने निदर्शनास आणून दिल्याप्रमाणे, हे विचार तेव्हाच मात्र महत्त्वपूर्ण ठरतात जेव्हा हा प्रश्न विचारात घ्यावा लागेल की केलेले प्रकरण क्षुल्लक आणि त्रासदायक होते की आणि वादीचा दावा प्रत्यक्षात काय होता या प्रश्नावर त्याचे अजिबात वजन नसावे आणि त्याचा दावा काय आहे हे मात्र एखाद्याला दावा पाहूनच कळू शकते.

उच्च न्यायालयातील विद्वान न्यायाधीशांना असे वाटले आहे की येथे लवाद खंडाचा मसुदा विस्तृतपणे तयार केला गेला आहे आणि करारातून किंवा त्यासंबंधित उद्भवणारे सर्व विवाद लवादाकडे निर्देशित करण्यायोग्य होते. त्यांनी निर्णय देताना निर्णयाच्या समर्थनार्थ हरिनगर शुगर मिल्स लिमिटेड विरुद्ध स्कोडा इंडिया लिमिटेड ([२]) प्रकरणातील कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या निर्णयावर विसंबून निर्णय दिला हेच त्रुटी दर्शवते. त्या प्रकरणात लवाद कलम मसुदा सर्वसमावेशक भाषेत तयार करण्यात आला होता आणि त्यात करारातून निर्माण होणारा वाद लवादाकडे पाठवावे असे नमूद करण्यात आले होते. गव्हर्नर-जनरल इन कौन्सिल विरुद्ध असोसिएटेड लाइव्हस्टॉक फार्म लिमिटेड ([३]) या प्रकरणाचा त्यांनी केलेला संदर्भ हे देखील दर्शवितो की ते त्याच चुकीच्या समजुतीखाली होते. या प्रकरणात लवाद खंड या अटींमध्ये होता :-

१ (१९१५) ३ के. बी. १६७.

२ (१९३७) ४१ सी. डब्लू. एन . ५६३.

३ (१९१५) ३ ए . आय. आर. २३०.

"करारातून उद्भवणारा कोणताही वाद किंवा मतभेद हा करार मंजूर करणाऱ्या अधिकाऱ्याच्या लवादाकडे पाठवला जाईल, ज्याचा निर्णय अंतिम आणि बंधनकारक असेल."

हे स्पष्ट आहे की या निर्णयांचा वर्तमान प्रकरणात तयार केलेल्या लवाद खंडाशी कोणताही संबंध असू शकत नाही. जर दाव्याचे स्वरूप आम्ही वर सूचित केल्याप्रमाणे असेल, तर ते सादर करण्याच्या कक्षेत येत नाही हे स्पष्ट दिसते.

सबब आमच्या न्यायनिर्णयात, विद्वान दुय्यम न्यायाधीशांचा निर्णय योग्य होता आणि उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशांनी तो उलटवून चुक केली होती. परिणामी, आमच्यासाठी एकमात्र मार्ग खुला आहे की अपीलाला खर्चासह परवानगी देणे आणि असे स्पष्ट करणे की वादीचा दावा सादरीकरण्याच्या कक्षेत नाही आणि कलम ३४ अंतर्गत याचिका दुय्यम न्यायाधीशांनी योग्यरित्या फेटाळून लावली होती.

अपील मंजूर करण्यात आले.

अपीलकर्त्यांसाठी   अभिकर्ता : राजिंदर नारायण.

उत्तरवादीसाठी अभिकर्ता : पी. के. चॅटर्जी.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.